

Крайчинський Е. О.,
Національний університет "Острозька академія"

АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЛО "МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ". ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

У статті на етнолінгвістичному матеріалі розглянуто функціонування англійської та української лексики на позначення видів фольклорної пісні, лексики музичного фольклору, видів і жанрів музики, назв фольклорних/ народних музичних інструментів та різновидів виконання музичних творів епохи Середньовіччя.

Ключові слова: етнолінгвістика, національно-культурний компонент, музичний фольклор, фольклорна пісня, музика епохи середньовіччя.

В статье на этнолингвистическом материале рассмотрено функционирование английской и украинской лексики на обозначение видов фольклорной песни, лексики музыкального фольклора, видов и жанров музыки, названий фольклорных / народных музыкальных инструментов и видов музыкального исполнения эпохи Средневековья.

Ключевые слова: этнолингвистика, национально-культурный компонент, музыкальный фольклор, фольклорная песня, музыка эпохи средневековья.

This article, on the basis of ethno-linguistic material, deals with the functioning of English and Ukrainian lexicon to denote the kinds of folk songs, folk music lexical units, types and genres of music, nomination of folk musical instruments and types of music performance in the Middle Ages.

Key words: ethno-linguistics, national-cultural component, folk music, folk song, Medieval music.

Звернення до етнолінгвістики, яка домінує на сучасному етапі розвитку теоретичного мовознавства, дала новий поштовх до більш уважного і детального вивчення особливостей лексики, яка входить до складу однієї тематичної групи лексем, що, в свою чергу, якнайповніше розкриває уявлення людини про світ, дає можливість збагнути багатий культурний спадок людства, а також прослідкувати всю складність і багатогранність семантичної системи мови та мовних явищ. Досвід людства зафіксовано у мові, її лексичному складі, граматиці, тому вивчення етнолінгвістичних особливостей англійської музичної лексики епохи середньовіччя дозволить пізнати світ крізь багатогранну призму мистецтва й дасть можливість дослідити семантику лексики, яка відбиває особливу систему членування позамовної дійсності [5, с. 11].

Цікавим і не достатньо вивченим, за нашими даними, є національно-культурний елемент музичної лексики епохи середньовіччя, що ще не була предметом спеціального дослідження, крім того, у сучасній англійській мові лексика цієї тематичної групи є часто вживаною у різних мовленнєвих ситуаціях. Англійська музична лексика епохи середньовіччя – це переважно джерело додаткової, етнолінгвістичної інформації про національну культуру носіїв мови [8, с. 52–53].

Саме зростаюча проблема міжкультурної комунікації народів, яка постала в період розквіту музичного мистецтва (XVIII–XIX ст.), в період новітніх Інтернет-технологій кінця XX початку XXI століття зумовила вивчення того, як мовні знаки відображають логіко-поняттєві особливості духовного, матеріального та національно-культурного життя англомовної спільноти.

Зважаючи на значну роль семантики у етнолінгвістичному описі мови, вченими велика увага приділяється лінгвістичним дослідженням у цій сфері. Досить плідними в цій галузі є дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців, а саме: Н. Д. Арутюнової, А. І. Альохіна, Дж. Лакоффа, Дж. Болінджер, Б. Комрі, О. В. Падучевої, Ч. Філмора, У. Чейфа, Є. Бармінського, Я. Адамовського та ін., які ті чи інші проблеми етнолінгвістики вивчалися на матеріалі різних мов.

Метою статті є здійснення етнолінгвістичного аналізу значного за обсягом пласту англійської музичної лексики епохи середньовіччя. Систематизація понад 500 ЛО дозволила здійснити поділ описуваної лексики на п'ять основних підгруп: види середньовічної музики, назви середньовічних музичних інструментів, види середньовічної народної пісні, види середньовічного співу, лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів музики.

Пропонуємо їх детальну характеристику. Музична лексика епохи середньовіччя розглядається в якості елемента знань, через який здійснюється взаємодія мовної та культурної семантики. Пам'ять мовців зберігає і відтворює культурні традиції загальнонародного менталітету, що зумовлює існування музичної лексики епохи середньовіччя як своєрідного стереотипу світосприйняття і світорозуміння, як "культурних знаків" [6, с. 215].

Музична лексика епохи середньовіччя охоплює широкий пласт лексики англійської мови і входить до європейського періоду історії музичного мистецтва [7, с. 31]. Тому ЛО на позначення *European music history*, починаючи з V ст. (падіння Римської Імперії) до початку XV ст. (епоха Відродження), становлять базову основу ЛО сфери музики. Лексика, що передає загальні риси та семантичні особливості музичних термінів періоду середньовіччя, складається з: *contact with religion* "сильний зв'язок з релігією", *single singing* "одноголосий спів", *asceticism* "аскетизм", *capella singing* "акапельний спів" і *prevalence of modality appliances* "переважання модальних ладів" у музичних творах.

Музична лексика епохи середньовіччя, служить інструментом передачі та збереження інформації [1, с. 18]. Нову для періоду середньовіччя систему нотації музичних знаків з певним співвідношенням інтервалів і складових позначень передає ЛО *solmization* "сольмізація". Сольмізація уможливила точний запис нот (*an accurate note record*). Запровадження системи сольмізації пов'язується діяльністю Гвідо д'Ареццо. Один з різновидів графічних середньовічних нотацій позначає ЛО *notation* "нотація" (від лат. *notatio* – "записування, позначення"), що відображає систему графічних знаків, які використовувалися для запису музики [17, с. 412].

ЛО *notation* “нотація, розмітка музичного твору” почала використовуватись у VIII-IX століттях, дослідження її витоків доводить, що так називали грецькі і римські граматичні символи, що позначали важливі моменти рецитації, тобто “підйому та спаду інтонації”. Такими двома класичними символами були ЛО *actus* і *gravis*, у семантиці *actus* відображалось значення “підвищення інтонації”, а у семантиці *gravis* – “пониження інтонації”. Проте середньовічна ЛО *notation* не вказувала звуковисотності, а також не відображала ритмічності тривання. У сучасній англійській мові ЛО *notation* вийшла з ужитку, перестала використовуватись активно, потрапила до пасивного словникового складу мовців і вживається у сучасних текстах з метою створення спеціального стилістичного ефекту або відтворення середньовічної епохи. Сюди належать ЛО *notation system* “система нотації музичних знаків” та *music theory* “основи музичної теорії”, що становлять основу ЛО *European music* і відобразилися на подальшому розвитку світового музичного мистецтва.

Як зазначалося вище, важливу роль у реформуванні та переосмисленні ЛО *notation* відіграла відома музична постать XI ст. Гвідо д’Ареццо (Guido d’Arezzo), який також ввів такі ЛО: *system of solmization*, *line stave* “нотний стан”, *indication of diapason* “літерне позначення висоти звуку на кожній лінії” і ЛО *musickey* “музичний ключ”. Запропонований ним спосіб додаткових позначок при записі музики отримав назву *choral notation* “хоральної нотації”, яка почала широко використовуватись для запису ще однієї цікавої для нашого аналізу ЛО *Gregorian chant / singing* “григоріанський хорал / спів” [21, с. 256-257]. Нарешті з XIII століття ЛО *choral notation* витісняє ЛО *mensurable notation* “мензуральний запис”, з інформацією “дозвіл фіксувати не тільки висоту, але і тривалість звуків”. Період середньовіччя характеризується зародженням французької музичної теорії і ЛО *Йоханнес де Гарландія*, *Франко Кельнський*, *Вальтер Одінтон*, *Еронім Моравський* засвідчують це.

ЛО *music manuscript*, *hand writing*, *scripture* і *holography* відтворюють значення “письмові відомості про середньовічну музику”, які базуються на характерній для середньовіччя формі запису – рукописах, що збереглися до нашого часу. Ці ЛО на позначення середньовічної музики об’єктивно відображають національну картину світу того періоду, яка представляє собою національну – специфічні ознаки навколишньої дійсності.

Музичні рукописи *music manuscripts* відіграли значну роль у становленні середньовічної музики. Ця ЛО має детальніші характеристики, серед яких: *parchment* “пергамент” – матеріал, на якому здійснювався запис, *rewriting process* “процес переписування” – складний процес переписування книг і нотних записів, *churches and monasteries* “церкви і монастирі” – найбагатші інституції того часу, у яких створювалися манускрипти і працювали художники, які переписували записи. Створення музичних рукописів пов’язано з виникненням книгодрукування, яке було на той час дуже дорогою справою.

Взаємодія між культурою і мовою є найбільш релевантною ознакою мови: “мова – могутня суспільна зброя, що зберігає та передає культуру, традиції, суспільну самосвідомість мовленнєвого колективу і формує людську спільноту” [9, с. 41]. Мова об’єднує етнос і є універсальним надбанням людства, без якого неможливе його існування [14, с. 32]. Так, до нашого часу в англійській мові збереглися ЛО на позначення основних видів середньовічної музики: *spiritual music*, *secular music*, *popular music*, *single singing*, *rhythmically*, *equal music*, *unison* та ін. ЛО *spiritual music* позначає всі види духовної музики; ЛО *secular music* – “світська музика”, проте вони не відображають різноманітність ЛО на позначення *popular music* “популярної музики” [11, с. 82–83]. У часи середньовіччя значне поширення мало одноголосе виконання, що відображено у ЛО *single singing* – “одноголосе звучання”. ЛО *rhythmically equal music* “ритмічно рівна музика” свідчить про характерні особливості музику початку середньовіччя. Описувану епоху засвідчує також ЛО *unison* “унісон”, яка виконувала роль музичного терміну, і означала, що текст співається без інструментального супроводу. У сучасній англійській мові ЛО *spiritual music*, *secular music*, *popular music*, *single singing*, *rhythmically*, *equal music* втратили свою актуальність. Описані ЛО у період середньовіччя становили вузькопрофесійну лексику і з плином часу втратили свою актуальність. У загальному вжитку збереглася лише ЛО *unison* “говорити, робити так само”, що зафіксовано у словнику “Oxford Advanced Learner’s Dictionary”, а українська мова зафіксувала словосполучення *в унісон* у значенні “гармонійно, ідентично” [13, с. 97].

Мовна картина світу зафіксована прийнятими в даній культурі ознаками і насамперед системою мови. Одним із аспектів картини світу є ціннісність, де в концентрованій формі визначено поняття, що склалися у даній культурі: норми поведінки, оцінки, правила, ідеали. Досліджувана мовна картина музична лексика епохи середньовіччя в англійській мові як найповніше визначила назви народних музичних інструментів, на яких виконувалася середньовічна музика, і які як назви музичних інструментів збереглися до наших днів. Духові музичні інструменти представляє назва *flute* “флейта” та її різновиди флейти: *block flute* і *pan-flute*, що вироблялися переважно з дерева. У середньовіччі були поширені *string instruments* “щипкові струнні” інструменти, їх представляють ЛО *lute* “лютня”, *psaltery* “псалтерій”, а також *dulcimer* “цимбали” [12, с. 67]. Спеціальну техніку середньовічного музичного виконання засвідчує ЛО *string bite* “защипування струни”, використання якої у лексикографічних джерелах фіксується ще до XIV століття. З винайденням технології виробництва металевих струн, які точніше передавали тональність, англійська мова поповнилась ЛО *stick blow* “удар паличок”.

Зв’язок мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості зумовлений єдністю картини світу людини, яка сприймає і осмислює світ [2, с. 122]. Тому у ЛО на позначення середньовічної музики зафіксовано існування у Європі кількох видів ще одного виду народних музичних інструментів?? – смичкових, їх представляють ЛО: *wheel lyre / hurdy-gurdy* “колісна ліра”, *harp* “арфа”, *violin* “скрипка” і *trombone* “тромбон”. Ці ЛО несуть додаткову етнолінгвістичну основу: *wheel lyre / hurdy-gurdy* “колісна ліра” – музичний інструмент, який потрапив з Візантії; ЛО *harp* “арфа” та *violin and trombone* “скрипка і тромбон” – існували як ранні версії струнних інструментів без резонантного корпусу.

Не випадковими у складі музичної лексики епохи середньовіччя ЛО *liturgy* “літургія; свята меса” та *liturgical chants* “церковні співи”, що розвивалися та ускладнювалися впродовж наступних століть. Прагнення Римської

імперії централізувати церковні служби активізували потребу у письмовому фіксуванні *churchsining* “церковних співів” для того, щоб не тільки полегшувати їх запам’ятовування, але й передавати на значні віддалі. Першим кроком до вирішення цієї проблеми стало введення різноманітних знаків, що записувалися над музичним текстом, ці знаки називалися ЛО *neuma* “невмами”.

Як бачимо, мова постійно перебуває в тісному взаємозв’язку з етносом та його культурою. Про це свідчить культурно-історичний компонент значення ЛО на позначення музичної лексики епохи середньовіччя, що є невід’ємною складовою повноцінного розуміння соціально-історичної дійсності англосовітної спільноти [7, с. 82].

У період середньовіччя до словникового складу української мови проникли ЛО на позначення місць розташування співаків, що мають латинське походження: *capella* “місце відправлення церковної служби”, *крилас* “місце в передній частині храму, призначене для читців і півчих”, *хори* “місце для співаків в монастирях, на якому під час богослужіння співає церковний хор”. ЛО *capella*, *крилас*, *хори* є історизмами, вони становлять пасивну лексику, яка має обмежене застосування, зумовлене особливостями позначуваних ними явищ.

В англійській музичній лексиці епохи середньовіччя особливо чисельна підгрупа ЛО на позначення видів середньовічної фольклорної пісні, виокремлена у роботах відомих мовознавців та фольклористів [16, с. 212], що займаються вивченням цього періоду, тому зупинимось на їхньому описі детальніше. ЛО на позначення видів середньовічної фольклорної пісні передають фольклорний характер музики, їх дванадцять: *lyricsongs* “ліричні пісні”, *love songs* “любовні пісні”, *songs-complaints* “пісні-скарги”, *dance songs* “танцювальні пісні”, *satiricsongs* “сатиричні пісні”, *artisansongs* “пісні ремісників”, *calendarsongs* “календарні пісні”, наприклад *christmas songs* “різдвяні пісні”; *labour songs* “трудові пісні”, *historic songs* “історичні пісні”, *military songs* “військові пісні” та ін.

До ЛО, які передають фольклорний характер музики, належать також ЛО, пов’язані з галльськими і кельтськими віруваннями – це, наприклад, *divine songs* “пісні про діяння”. Серед ЛО на позначення фольклорних ліричних пісень особливе місце займає ЛО *pastorale* “пасторали”, у значенні яких прослідковується “ідеалізація сільського життя”. У значенні ЛО *love songs* “любовні пісні” переважають теми нерозділеного кохання, розставання [18, с. 322].

Звернення до спеціальної та довідкової літератури питання дозволило виокремити й інші ЛО, що також є видами середньовічної фольклорної пісні: *lullaby*, *entertaining / merrymaking* “колискові / ігрові пісні”, які засвідчують, що уже у період середньовіччя чимало пісень було присвячено дітям [20, с. 305].

ЛО на позначення видів середньовічної пісні відображають всі сторони життя тогочасного суспільства. Різноманітні фольклорні трудові пісні періоду середньовіччя широко представлені у лексичному складі англійської мови. Їх передають ЛО, що містять багатий етнолінгвістичний матеріал, володіння яким збагачує знання з історії та культури Англії: *reaper songs* “пісні жнивців”, *vinegrowersongs* “пісні виноградарів”. ЛО *soldier’s songs* передає “солдатські пісні”, *recruit’s songs* “рекрутські пісні”. Особливе значення мають ЛО на позначення *ballads of crusade* “балад про хрестові походи” – це пісні, що викривають жорстокість феодалів, королів і придворних, пісні про селянські повстання (цю групу пісень дослідники ще називають “*Poetic epic history*”).

Мова є невід’ємною складовою історії народу, й аналіз зібраного матеріалу дозволив встановити, що ЛО на позначення видів середньовічної народної музики, черпають витoki з етнічної самобутності та фольклору кельтських, галльських і франкських племен, які жили у давні часи на території нинішньої Франції [15, с. 412]. Це ЛО *national songwriting art* “народно-пісенне мистецтво”, *Gall-Roman culture* “галло-римська культура”, що стали фундаментом розвитку середньовічної музики.

Опрацьовані матеріали дослідження свідчать, що в період середньовіччя музиці відводилася істотна роль в житті народу [13, с. 108]. Значна частина ЛО на позначення видів середньовічної народної пісні містить значення “*культува музика, музика релігійних обрядів*”, “*елементи сімейного побуту*”, достовірні дані про які відносяться до XV ст. Культурну музику, музику релігійних обрядів складають одиниці: *church music, cultmusic, national song, Latin text, folk melodies, hallicansongs, Roman Church* та ін.

Музична лексика епохи середньовіччя торкається всіх сфер буття людини, ця лексика перебуває у широкому вжитку, для прикладу візьмемо такі ЛО *religious song* “релігійна пісня”, *psalm* “псалм”, *sonat* “соната” та ін. Додаткову етнолінгвістичну інформацію містить ЛО *sonat*, що представляє особливий музичний твір для одного або двох інструментів. У перекладі з італійської це слово означає “звучати”. Особливо поширився вид сонати, яку розвивав у своїй творчості середньовічний композитор Гайдн: I частина – написана у швидкому, сонатному темпі, II – у повільному темпі, III частина, фінал, знову у швидкому темпі. Музика сонат Гайдна була зрозуміла і доступна. Найбільш популярні сонати позначають ЛО *мі мінор* (лірична) і *ре мажор* (життєрадісна) Гайдна, частини циклу яких розкривали один художній смисл.

ЛО В. А. Моцарт і Л. ван Бетховен представляють відомих композиторів віденських класиків, які продовжили традицію Гайдна. Здебільшого ЛО на позначення сонатної музики властива “конкретність думки, повідомлення, що містять інформацію про історичні факти” [19, с. 118]. У ЛО, що вживаються для характеристики музики Гайдна, Моцарта та Бетховена як композиторів-класиків також є і певна частка якісної оцінки їхнього внеску в розвиток музичного мистецтва як фундаменту для подальшого розвитку *music composition* “музичної композиції” [23].

Значення “*культува музика, музика релігійних обрядів*” складає лексика, яка найбільше та безпосередньо відображає історію країни та її традиції, тим самим вказуючи на вплив на мову зовнішніх, нелінгвістичних причин. У ЛО *church music* “церковна музика” збереглося значення “один з істотних пластів французької музичної культури”. Ця ЛО набула особливого поширення разом з впровадженням християнства. Значна частина лексем на позначення церковної музики, починаючи з IV ст., все виразніше позначала “місцеві народні впливи”, тому на означення “церковна музика” поширювалися ЛО зі значенням “церква та богослужіння”, ними виступали: *national song material* “народний пісенний матеріал”, *Latin text* “латинські тексти” та *folk melodies* “народних мелодій”. У підгрупі ЛО “церковна музика” є також лексема *anthem* “гімн” та ЛО *liturgy* “музика релігійних обрядів” [20, с. 308].

Аналіз розвитку ЛО на позначення культової музики та музики релігійних обрядів у хронологічній послідовності дає можливість прослідкувати розвиток її значень у тісному зв'язку зі змінами, які проходили в культурному та історичному житті європейських країн. ЛО *forms of liturgy* “форми літургії” періоду середньовіччя свідчить про виникнення релігійного виду співу і про те, що склалися традиції особливого виду співу – *hallican songs* “галліканські співи”, які зосередилися у центрах галліканської культової та релігійної музики, таких як місто Лугдуні, місто Нарбоні (Франція). Важливою є етнолінгвістична інформація: протягом кількох століть *hallican songs* протистояли політиці римської церкви, що виступала за однаковість церковної служби на всій території [25].

Загальновідомим є твердження, що мовні процеси впливають на музику, а музика, в свою чергу, впливає на мову. Для підтвердження цього твердження розглянемо ЛО на позначення *Gregorian chant / singing* – “григоріанського співу”, який поширився у Європі у VIII–IX ст., витіснивши ранні форми християнської літургії, і остаточно затвердився до кінця XI ст. Цікавим є етнолінгвістичний матеріал виникнення цієї ЛО. ЛО *Gregorian chant / singing* виник як доповнення до ЛО *main chant*, вперше його занотовано в період правління династії Каролінгів (751-987), що пов'язано насамперед з діяльністю монастирів в містах, які служили центрами церковної музики і були осередками професійної духовної і світської музики періоду середньовіччя [4, с. 102]. Найчастіше ЛО *singing school* “школа співу” та *principles of notation* “принципи нотації” зустрічаються в тих монастирських Хроніках, де учні навчалися правилам григоріанського співу та гри на музичних інструментах. Тут ЛО *principles of notation* використовується на позначення особливого виду нотації, який опановували учні церковних музичних шкіл.

Дослідження етнолінгвістичного матеріалу на позначення ЛО підгрупи “культова музика та музика релігійних обрядів” виявило цікавий факт, що у IX столітті з розпадом імперії Карла Великого і ослабленням позицій папства, у конотації ЛО на позначення “церковна музика” стали помітні так звані “демократичні тенденції розвитку нових форм музичного співу” [24]. Це, зокрема, ЛО *sequence (music)* “музична секвенція, послідовність”, яка означала “a passage which is successively repeated at different pitches”, і яка ще мала назву *prose*. Створення цієї форми музичного співу завдячується ченцям Ноткер, Адам, Корбейль.

У культовій музиці та музиці релігійних обрядів поряд з ЛО *sequence* поширення отримала ЛО *trope* “тропа”, *main chant* “основна музична лінія”, *dialog tropes* “діалогові тропи”. Спочатку ЛО *sequence, trope* означали вставки в середину григоріанського хоралу, які доповнювали “основний наспів”, і не змінювали характеру музики [22]. Слід наголосити на тому, що у подальшому завдяки виникненню цього виду співу підгрупу ЛО “церковна музика” поповнила ЛО *secular songs* “світські пісні”. Починаючи з X ст. додається якісна ознака “богослужіння”, що несе в собі ЛО *liturgical drama* “літургійна драма”, що народилася з “діалогових тропів” з почерговими “питаннями” і “відповідями” двох груп хору.

Види середньовічного співу позначає ЛО *Gregorian chant* “одноголосний, григоріанський хорал” означають елементи багатоголосся, тобто *polyphony* “поліфонія”, що була відома в народному мистецтві з найдавніших часів. ЛО *organum* “поєднаний, зв'язаний” відноситься до перших зразків письмово зафіксованого багатоголосся, які належать до IX століття, (запис у праці ченця з Сент-Амана (Фландрія) [16, с. 139]. Вирізняється ще одна ЛО періоду середньовіччя – *professional music*, яка також характеризується створенням багатоголосного стилю, що відрізняється від народної музичної традиції. Поширеною також є ЛО *theatricalisation*, що містить ознаку “явище театралізації у виконанні церковного співу”. ЛО *sequence, trope, theatricalisation, polyphony, organum, Gregorian chant* свідчать про вплив народних смаків у літургійну лексику та впровадження у церкву елементів народного мистецтва.

Досить яскраві специфічні властивості мови, а отже, і мовну картину світу та семантичну насиченість несе в собі ЛО на позначення *secular songs* “світська музика”, яка розвивалася поряд з культовою музикою, що звучала в народному побуті, при дворах франкських королів, у замках феодалів [10, с. 118]. В цей час поширення набула ЛО *strolling musicians* або *jugglers* “бродячі музиканти / жонглери” з національно-культурною ознакою “носії народних музичних традицій Середньовіччя, які користувалися великою популярністю в народі” [3, с. 97]. Бродячі музиканти, які виступали на святах у селах, при феодалних дворах і навіть в монастирях, брали участь в деяких обрядах, театралізованих походах, присвячених церковним святам, що мали назву *Carole*. ЛО *Carole* збереглася у словниковому складі сучасної англійської мови і вживається на позначення новорічних пісень – колядок. Але бродячі музиканти переслідувалися церквою як представники ворожої їй “світської культури” [14, с. 45-46]. Бродячі музиканти, які виступали на святах у селах, при феодалних дворах і навіть в монастирях, брали участь в деяких обрядах, театралізованих походах, присвячених церковним святам, що мали назву *Carole*. ЛО *Carole* “колядки” збереглася у словниковому складі сучасної англійської і української мов і вживається на позначення новорічних пісень. Але бродячі музиканти переслідувалися церквою як представники ворожої їй “світської культури” [14, с. 45-46]. Оскільки словниковий склад мови найменш жорстка з усіх підсистем мови, межі між групами та підгрупами слів нечіткі, одна і та сама ЛО, представлена у цій підгрупі, може в різних своїх значеннях відноситися до різних лексико-семантичних груп.

З метою передачі характеристики пісень, які використовували бродячі музиканти, нами виокремлено ЛО: *sententious, humorous, satirical songs*, які означають “повчальні, жартівливі, сатиричні пісні”, що виконувалися під акомпанемент різних музичних інструментів. Це також ЛО на позначення музичних інструментів: *tambourine* “тамбурін”, *drum* “барабан”, *flute* “флейта”, *stringed instrument* “щипковий інструменти”, *lute* “лютня”. Існування у період середньовіччя вищезазначених ЛО сприяло розвитку інструментальної музики, що представляє ЛО *instrumental music*.

ЛО розкривають усі процеси, які відбуваються в мові на різних етапах її існування. У XII-XIII століттях у середовищі бродячих музикантів відбувалося значне соціальне розшарування, що відобразилося на ознаці “втратити свободу творчості”. ЛО *strolling musicians / jugglers* набула інших відтінків значення з виникненням ЛО *minstrel* та ЛО *urban musicians*, де *minstrel* означає “осілих у лицарських замках менестрелів”, а *urban musicians* “міських музикантів”. Однак процес соціального розшарування в той же час сприяв проникненню в замки та міста елементів народної творчості, що стає основою нового шару лексики – *Knights and Burger musical poetry*, яку почали застосовувати на позначення “лицарського і бургерського музично-поетичного мистецтва”.

Цей період в українській мові характеризується виокремленням ЛО, що є назвами співацьких голосів та їх регістрів: *бас* “низький чоловічий голос”, *альтебас* “високий бас, те ж саме, що бас-ексцелент, бас-гоф, бас-крижак, тенор-бас”, *путь* “в трирядковому співі середній голос, який виконував головну партію” та ін.

Словниковий склад мови не тільки відображає об’єктивний світ, як стверджувалося раніше, а й по своєму інтерпретує його [17, с. 417]. Підтвердженням цього може слугувати ЛО *urban musical art*, яка засвідчує існування ще одного виду музичного мистецтва, “міського музичного мистецтва”, щорозвинулось у зв’язку зі зростанням таких важливих у XII–XIII столітті міст як Аррас, Лімож, Монпельє, Тулуза та ін. ЛО *poets-singers* “поети-співаки”, що характеризує міське музичне мистецтво, вживається на позначення творців та виконавців музики з різних міських станів (ремісників, простих городян та ін.). ЛО *urban musical art, poets-singers* внесли свої особливості у характеристику музики пізнього середньовіччя, відійшовши від піднесено-лицарських музично-поетичних образів, освоївши народно-побутову тематику [15, с. 310-311]. Узагальнені характерні риси музики пізнього середньовіччя передають ЛО *music style* “музичний стиль”, ЛО *music genre* “музичний жанр”. Варто звернути увагу на функціонування ЛО *motet* “мотет”, яку використовував найбільший майстер середньовічної музики XIII століття поет і композитор Адам де ла Аль на позначення вокального багатоголосного твору поліфонічного складу. Цікава додаткова етнолінгвістична інформація про Адама де ла Аль – автор пісень, а також популярної свого часу п’єси “Гра про Робен та Маріон” (початок XIII століття), яка “насичена гірськими піснями, танцями” є початком створення світської театралізованої вистави, пронизаної музикою. Він по-новому трактував традиційні одноголосні музично-поетичні жанри трубадурів та використовував багатоголосся у своїх творах.

Розвиток усіх галузей життя суспільства знайшов своє відображення в мові, особливо на її лексичному рівні. Зміцнення економічного та культурного значення міст, створення університетів (в тому числі на початку XIII столітті Паризького університету), де музиці приділялася велика увага, це був одним з обов’язкових предметів, сприяли підвищенню ролі музики як особливого виду мистецтва. У XII столітті одним з центрів музичної культури стало м. Париж, і перш за все його *Notre Dame Singing School* “Школа співу у соборі Нотр-Дам”, що об’єднала найбільших майстрів музики того часу, співаків, композиторів, вчених [25]. З цією школою у XII–XIII ст. пов’язано виникнення та розвиток ЛО: *cult polyphony* “культове багатоголосся”, ЛО *new music genres* “нові музичні жанри”, ЛО *music theory* “музична теорія”.

Значною у кількісному відношенні є англійська лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів, тому ми помістили її в окрему групу. Опишемо її детальніше. Культурно-історична ситуація в Англії періоду пізнього середньовіччя є наслідком взаємодії культур, що, як зазначає В. В. Виноградов, й зумовило входження в загальний обіг ЛО французької, італійської, грецької та латинської мов. Саме завдячуючи цій взаємодії в англійській мові з’явилися такі ЛО, що були калькою із зазначених мов, і, закріпившись в англійській мові у XVIII–XIX століттях, вони широко використовуються сучасними носіями англійської мови [9, с. 43-44]. Використання й закріплення в англійській мові лексики на позначення музичної термінології періоду середньовіччя свідчать ЛО *опера, кантата, соната*, якими захопилося тогочасне суспільство, що дало поштовх до широкого вжитку слів на позначення цих видів музичних жанрів, і вони у вигляді кальок потрапили до складу англійської мови. Таке розширеннясловникового складу англійської мови відбулося завдяки включенню до активного вжитку лексики на позначення музичних жанрів, що були найбільш популярними. Популярність деяких видів музичних жанрів обумовлена характерними особливостями англійської ментальності.

Продовжуючи описувати англійські ЛО на позначення середньовічних жанрів та стилів, проаналізуємо та дослідимо багатозначне слово *genre* (від фр. *genre* – рід, вид, тип, манера, різновид), яке має ряд семантичних характеристик – це: 1) “класифікація музичної творчості за родами і видами, з огляду на їх походження”; 2) “умови виконання, сприймання та інші ознаки”. На позначення цих характеристик в англійській мові побутують ЛО: *composition, texture structure, means of emphasis, method, manner, fulfilment* тощо. Тонкощі музикознавства, а саме семантику “жанрові особливості музичного твору”, що складають “сукупність формальних і змістовних особливостей” передають ЛО: *pithy, interesting, sapid, meaningful, rich in content*.

Проаналізувавши та узагальнивши загальноприйняті класифікації середньовічних музичних жанрів за семантичним критерієм [8, с. 61], ми у своєму науковому дослідженні пропонуємо їх поділити за такими основними семантичними ознаками:

1) диференціацією специфічно музичних жанрів (*differentiation of specific genres*): *song, romance, cantata, oratorio; musicdrama, suite, overture, sonata, quartet*;

2) умовами побудови і виконання музичних жанрів (*terms of construction and performance of music genres*): *folk, national music, classical music*;

3) за змістовними ознаками (*by substantial grounds*): *lyricgenre, concert genre*;

4) за жанровим змістом (*by genre content*): *cultic/ cult, ritual, ceremony, mass, taken from life* (масово-побутові; концертні твори). Сюди належать ЛО, що позначають “розважальну музику, музику сучасної естради”: *amusing, entertaining, merrymaking music*; “камерна та симфонічна музика, що виконується камерними ансамблями”: *chamber music, symphonic music*; “хорова музика, що виконується хоровими колективами” – *chorus music*; “театральна музика” – *theatre / theatrical music; opera, music to performance film, music to performance picture* і т.п.

Деякі ЛО, що є назвами жанрів музики, наприклад, *suite, solo, unison, choral song* та ін. англомова спільнота успадкувала, узагальнивши досвід музичного мистецтва Греції та Риму, що доводить керівну позицію цих країн у розвитку світового музичного мистецтва та різних жанрів музики. Узагальнена семантика цих ЛО є свідченням розвитку публічного представлення музичних творів у великих концертних залах й розвитку елітного музичного мистецтва [18, с. 402]. Крім того, впродовж тривалого розвитку мови ці ЛО асимілювалися до англійської орфографії та вимови.

ЛО на позначення середньовічних музичних жанрів належать до активного вокабуляру носіїв мови, тому що в основному це стилістично нейтральні слова, що забезпечують комунікативну функцію і визначають професійну зацікавленість цими ЛО.

У період середньовіччя в англійській мові виникає цілий ряд ЛО-термінів на позначення характерного типу виконавської майстерності творів композиторів Нотрдамської школи, більшість з яких представлена у сучасному словниковому складі англійської мови. Це, в основному, ЛО, де григоріанський хорал зазнав змін: *rhythmically free* “ритмічно вільний”, *flexible chorale* “гнучкий хорал”, *verse* “розміреність”, *smoothness* “плавність”, *cantus planus* “простий розспів”, що диктувалися багатоголосним складом хору. Значення “ускладнення багатоголосної тканини музичного твору і її ритмічної структури” несуть в собі ЛО *duration* “тривалість” та ЛО *improvement notation* “удосконалена нотація”. У XIII ст. стала застосовуватися ЛО *mensurable notation* “мензуральна нотація”, серед відомих теоретиків, що займалися цією проблемою, є Й. Гарланд.

Еволюція лексики на позначення світового музичного мистецтва – це не просто зміна словника, а й поява нових слів як за формою, так і за змістом. ЛО *polyphony* “багатоголосся” викликала до життя нові лексеми, які позначають “жанри церковної та світської музики”, такі як ЛО *conduct* “кондукт” і ЛО *motet* “мотет”. ЛО *conduct* початково означала “особливий вид виконання переважно під час святкової церковної служби”, однак пізніше позначила “суто світський жанр виконання”. У числі авторів кондуїтів відомий митець середньовіччя Перотін [3, с. 148].

Зупинимося на детальнішій характеристиці ЛО *conduct* “кондукт” і ЛО *motet* “мотет”. На основі ЛО *conduct* в кінці XII ст. у Франції сформувався найважливіший жанр на позначення багатоголосної музики – ЛО *motet* “мотет”. Ранні зразки монету належать також таким майстрам Паризької школи як Перотіну, Франко Кельнському, П’єру де ла Круа. ЛО *motet* характеризується як “допуск свободи у поєднанні літургійних і світських наспівів і прозових текстів”, таке поєднання різних співів привело до народження у XIII ст. ЛО *humorous motet* “жартівливий мотет”. Широко застосовувалася *motet* у творчості представників нового прогресивного напрямку – ЛО “*ars nova*”, що виник у Французькій музиці у XIV столітті, і “визначив початок раннього світського професійного музичного мистецтва” [12, с. 68]. Велике значення взаємодії “побутової” і “наукової” музики, тобто пісні і мотету, надавав ченець Філіпп де Вітрі, чим набув популярності у пізніші історичні епохи.

Мовна картина світу постійно змінюється, а це означає, що в мові продовжують з’являтися слова, які з часом проходять усі стадії лексикалізації, тобто прийняття їх в суспільстві. Виокремлено групу ЛО *new composite patterns* “нові композиційні закономірності”, до якої входять ЛО антонімічної семантики – *consonance* “консонанс” і *dissonance* “дисонанс”, що набули широкого вжитку у різних наукових напрямках, потрапивши в англійську мову після нововведень Філіппа де Вітрі. Саме ЛО *major third* “терція” і *major sixth* “секста” слугують на позначення видів консонансів. ЛО *консонанс* (походить від лат. *consonantia* – співзвуччя) – означає “співзвуччя двох або більше звуків, що сприймається на слух, як гармонійне, лагідне”. В сучасній теорії музики до консонансів відносяться такі ЛО: *пріма*, *мала та велика терції*, *кварта*, *квінта*, *мала та велика сексти* та *октава*. Антонімічна консонансу ЛО *дисонанс* означає співзвуччя, що сприймається на слух, як негармонійне, розривне.

Англійські ЛО на позначення “нових композиційних закономірностей” виокремлено у середньовічних музичних творах завдяки особливому виду монету, що характеризує особливості виконавського стилю – *isometric motet* “ізометричний мотет”. Цей вид мотету знайшов втілення у творчості найбільшого композитора і поета періоду “*ars nova*” Гільома де Машо, у творах якого ніби поєднані досягнення двох стилів, “лицарського музично-поетичного мистецтва з його одноголосними піснями і багатоголосної міської музичної культури” [6, с. 112]. У широкому вжитку перебувають запропоновані Гільомом де Машо ЛО *virele* “віреле”, *rondo* “рондо”, *ballad* “балада” на позначення пісень так званого “народного складу”. У своїх мотегах композитор Гільомом де Машо застосовував різні музичні інструменти, він є автором першої *French Mass* “французької меси”.

Англійська лексика музики пізнього середньовіччя відображає загальні, універсальні компоненти мови своєї ерідності культури даного періоду [5, с. 230]. В епоху пізнього середньовіччя, розквіт якого припадає на XI–XIV століття, у зв’язку із загальним підйомом музичної культури у Європі починає інтенсивно розвиватися і музичне мистецтво. ЛО *folk music* “народної музики” становить вид музики, яка була основною у феодальних замках, а ЛО *secular music and poetic art* “світське музично-поетичне мистецтво” та ЛО *troubadours, trouveres* означають славнозвісних середньовічних “трубадурів і труверів”.

Мова не може вивчатися без знання культури народів, тому звернення до англійської музичної лексики епохи середньовіччя дозволило виокремити національно-культурний компонент значення, що, в свою чергу, допомогло з’ясувати зв’язок мови і ментальності, мови і культури, на матеріалі мовних фактів встановити закономірності та з’ясувати особливості відображення культурних явищ періоду середньовіччя у мові.

Узагальнивши проведений нами опис, можна зазначити, що англійська музична лексика епохи середньовіччя містять цікавий для аналізу етнолінгвістичний матеріал, що засвідчено в культурних та історичних джерелах цього періоду. У період XI–XIV століття вже існував розвинений пласт музичної лексики, що охоплював різні тематичні групи. Нами виокремлено низку підгруп на позначення середньовічної музики, найбільш членованими у кількісному відношенні є: види середньовічної музики, назви музичних інструментів, види середньовічної народної пісні, види середньовічного співу, лексика на позначення середньовічних жанрів та стилів.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в проведенні порівняльного етнолінгвістичного аналізу музичної лексики на прикладі декількох мов.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н. Д. – М., 1999. – 896 с.
2. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Бартминский Е. – М., 2005. – 266 с.

3. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии / В. В. Воробьев. // Материалы IX Симпозиума МАПРЯЛ Братислава, 1999. Доклады и сообщения российских учёных. – М., 1999. – С. 96-117.
5. Герд А. С. Введение в этнолингвистику / А. С. Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2001. – 488 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 320 с.
7. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної і граматичної семантики. – К., 1996 – 150 с.
8. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок. // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48-63.
9. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко. // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 40-45.
10. Кочерган М. П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. – Львів : Вища школа, 1999. – 183 с.
11. Крайчинський Е. О. Англійські ЛО на позначення змісту музичного твору. – Острог : Національний університет “Острозька Академія”, 2011. – С. 81-84.
12. Крайчинський Е.О. Семантична характеристика англійських ЛО на позначення музичних жанрів та стилів. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 67-69.
13. Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система // Вісник Нац. ун-ту Львівська політехніка. – № 4. – 2003. – С. 105-113.
14. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 207 с.
15. Bosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories // Journ. Exp. Psychology., General, 1995. – 648 p.
16. Cook N. Music, imagination and culture. – Oxford : Oxford University Press, 1990. – 243 p.
17. Serafine M. L. The cognitive reality of hierarchic structure in music // Music Perception. Sum. – Vol. 6, 1999. – P. 397-430.

Лексикографічні джерела:

18. Балла М.І. Новий англо-український словник / Балла М.І. – К. : Чумацький Шлях, 2006. – 668 с.
19. Большой энциклопедический словарь. Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с.
20. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow, 1992. – p. 790.
21. Weekly E. An Etymology Dictionary of Modern English. – London, 1991. –1600 p.

Електронні джерела:

22. <http://www.slovnyk.net>
23. www.allmusic.com
24. <http://en.wikipedia.org/wiki/lexicology>
25. classicmusic.org.ua/slovnyk-muzychnyh-terminiv/